

Зарубіжна історіографія Карпатської України. Одна з перших праць, в якій йдеться про Карпатську Україну, належить перу німецького вченого, що перебував у дипломатичній місії консула Німеччини в Хусті Г.Гофмана, Аксела Шмідта. Для радянських істориків популярна праця А.Шмідта “Україна. Країна майбутнього” була нічим іншим, як черговою спробою фальсифікувати історію України. Автор простежив історію Карпатської України в загально-українському ракурсі. Об’єктивно оцінивши наслідки Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. для Закарпаття, він відзначив, що навколо краю вміло плели інтриги Польща, Угорщина, Німеччина, СРСР, а “коли Словаччина стала “незалежною”, а Чехія підпала під протекторат Німеччини, Карпатська Україна повисла в повітрі”. В середині березня 1938 р. до Хусту прибув кореспондент італійської газети “Стампа” Тідо Тонеллі. Після зустрічі з А.Волошином і ознайомлення з ситуацією, він у своїх кореспонденціях спростував ці наклепи. В 30–40-х роках з’явилися праці Г.Бальрайха, Краузе-Серволи, М.Корські та інших авторів, в яких давалася оцінка подіям 1938–1939 рр. у контексті загально-європейського історичного процесу. Популярний характер носить праця М.Чулюкідзе “Україна”, яка з’явилася на німецькому книжковому ринку в лютому 1939 р., тобто ще до виборів у Карпатській Україні. Були завершені цілий ряд науково-популярних видань, зокрема, “Карпатська Україна”, “Українська література на службі своєї нації”, що свідчило про актуальність “української проблеми”. Свої думки з приводу короточасного існування Карпато-української держави виклав С.Росоха. Вищеназвані автори високо оцінили сам факт утворення незалежної Карпатської України, однак для них є характерним односторонній підхід до цього унікального явища. На відміну від них, у проугорському дусі написані роботи керівника терористів М.Козми і Т.Ортутая. Вони намагалися виправдати експансіоністську політику гортистської Угорщини стосовно краю. Угорський дослідник В.Балог-Берій ідеалізував діяльність М.Козми. Оригінальні думки висловив у своїй праці, яка була опублікована в березні 1939 р., професор Клузького університету (Румунія) Д.Софронія. Автор влучно підмітив, що українці в Чехословаччині дещо не вчасно почали висувати свої вимоги, бо країна, починаючи з травня 1938 р., перебувала в глибокій кризі. Якщо до цього додати, що в результаті Віденського арбітражу Карпатська Україна втратила свою південну частину, а в середині держави готувалася “змова”, то результат мав би бути закономірним – загибель. Д.Софронія справедливо писав, що “рутенська проблема” налякала Варшаву, яка боялася піднесення національно-визвольної боротьби з боку українців Галичини. В 50–90-х роках дослідження з різноманітних проблем історії Закарпаття з’явилися в Німеччині, Франції, Угорщині, Польщі, Чехії, Словаччині, колишній Югославії, США і Канаді. Помітною сторінкою німецькомовної історіографії про Україну і Закарпаття є праця Н.Коцауера “Карпатська Україна у поміжвоєнний період”. Чільне місце історія краю посідає у праці німецької дослідниці з Бонна І.Фляйшхауер. Автор розглядає історію Закарпаття через призму підписання радянсько-німецького пакту про ненапад 1939 р. В центрі уваги німецького дослідника Д.Злепка знаходилися польсько-угорські відносини з жовтня 1938 р. до 15 березня 1939 р. Значний джерельний матеріал міститься у статті Д.Злепка “Українське питання у 1938–1939 роках і Третій Райх”, опублікованій у 1994 р. Близькими до праць Д.Злепка, перш за все, за обсягом використаних джерел, є роботи Й.Гоєнша. Вчений проаналізував вересневу кризу 1938 р. в Чехословаччині, територіальні претензії Польщі до Словаччини, хвилювання Будапешту з приводу ідеї створення польсько-словацької федерації. Він висвітлив хід і наслідки Мюнхенської конференції, переговорів у Комарно, Віденського арбітражу. Окремі аспекти історії Карпатської України та діяльності А.Волошина піднімали німецькі історики І.Жегуц та М.Лабунька. Змістовним є дослідження угорського історика Д.Ранкі. У його праці акцентується увага на зусиллях Угорщини щодо проведення плебісциту в Карпатській Україні, наслідках Віденського арбітражу, переговорах між Німеччиною і Угорщиною 15 жовтня 1938 р. у зв’язку з прагненням останньої захопити Закарпаття. Автор зупинився на політиці урядів

Югославії і Румунії – членів Малої Антанти – по відношенню до ЧСР. Соціально-економічні і культурні умови розвитку Закарпаття в перші місяці угорської окупації дослідив Л.Тілковскі. Окремі питання історії Карпатської України знайшли висвітлення в працях О.Русина. Великий вклад у дослідження історії зовнішньополітичної діяльності Угорщини наприкінці 30-х років внесла відома угорська дослідниця М.Адам. Нею опубліковані невідомі раніше архівні документи, які проливають світло на цілий ряд проблем історії Закарпаття. Вона вважає, що проукраїнська політика уряду А.Волошина відродила в керівників Третього Рейху надії на можливість створення ідеї “Великої Соборної України”, для якої Карпатська Україна могла стати П’ємонтом. М.Адам детально описала угорські плани щодо окупації Закарпаття. Вся надія, згідно них, покладалася на терористів, які повинні були своїми акціями викликати заміщення в краї, а заздалегідь створений “Руський Народний Комітет” мав попросити військової допомоги. Акцію дали згоду підтримувати польські збройні сили. Історія Закарпаття в контексті другої світової війни займає чільне місце в праці відомого вченого із Сорбоннського університету (Париж, Франція) В.Косика. Про роль ОУН в розвитку політичних подій кінця 30-х років у Закарпатті писали З.Книш, Ю.Пундик, М.Плав’юк. В американській історіографії авторами праць про Карпатську Україну є П.Р.Магочій, І.Лисяк-Рудницький, В.Маркусь, П.Стерчо, В.Шандор, М.Пап та ін. Американський вчений, який викладає в Торонто, П.Р.Магочій – автор фундаментальної монографії “Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)”. У 1994 р. українське видавництво “Основи” та Інститут державного управління і місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України видали двотомник І.Лисяка-Рудницького “Історичні есе”, до якого ввійшли основні праці відомого американського дослідника історії України. На сторінках цієї великої за обсягом праці (1127 с.), вчений не залишив поза своєю увагою історію Закарпаття кінця 30-х років. Перші праці І.Лисяка-Рудницького про Карпатську Україну з’явилися вже в 1939 р. Відразу по свіжих слідах трагедії Карпатської України, 30 березня 1939 р., часопис “Нація в Поході” опублікував його статтю “Карпатській Україні”. Серед дослідників історії Карпатської України особливе місце посідає наукова спадщина відомого американського історика, уродженця Закарпаття, П.Стерча. Він – автор кількох десятків праць з історії Карпатської України. Хоча головна увага ним зверталася на висвітлення міжнародного становища Закарпаття, однак П.Стерчо також детально проаналізував внутрішньополітичний розвиток краю, зокрема, руйнівний вплив на нього безперервних нападів угорських і польських терористів, яскраво описав захист молоді країни від військ агресора, доводячи, що репресії проти її захисників були грубим порушенням міжнародних правових норм. Автор наводить поіменний список загиблих оборонців краю, великий статистичний матеріал, окремі документи. Карпатська Україна в планах Німеччини і СРСР знаходилася в центрі уваги американського дослідника М.Папа. Оригінальні думки висловив у своїх працях В.Шандор. Він першим зробив спробу дати відповідь на такі дискусійні питання, як бої карпатських січовиків з чеським військом 13–14 березня 1939 р., мотиви орієнтації уряду А.Волошина на Німеччину, суперечності в українському таборі, зокрема, підготовка змови з боку молодих націоналістів проти карпато-української влади. На науково виважених фактах, широких узагальненнях і роздумах про велич і трагедію Карпатської України, написані праці відомого американського політолога та історика, професора університету ім. Лойоли в Чикаго, головного редактора “Енциклопедії української діаспори” В.Маркуся. У центрі зацікавлень дослідника знаходилися такі питання, як боротьба закарпатських українців за надання краю автономних прав, виникнення і діяльність Карпатської Січі, реакція організацій української діаспори на розвиток політичних подій в Карпатській Україні, угорська окупація Закарпаття і репресії гортистів щодо його населення, діяльність А.Волошина тощо. Визначним здобутком зарубіжної, зокрема американської, історіографії є видання багатотомної “Енциклопедії Українознавства”, на сторінках якої чимало місця відведено історії Карпатської України. Її

автори стисло висвітлили такі питання, як наслідки Віденського арбітражу для Закарпаття, Організація Народної Оборони Карпатська Січ, політичний статус Карпатської України. Канадський історик О.Баран – автор цілого ряду праць, в яких намагався з'ясувати взаємовідносини між українцями і чехами в складі єдиної федеративної держави та окупацію краю військами гортистської Угорщини. Загальну характеристику політичних процесів у Карпатській Україні зробили канадські історики О.Субтельний і А.Жуковський. Релігійні відносини в Карпатській Україні досліджував відомий історик історії церкви із Риму А.Пекар. В монографії “Нариси історії церкви Закарпаття” він зробив аналіз розвитку православного руху в краї, охарактеризував становище греко-католицької церкви після Віденського арбітражу, коли вона була поділена між Угорщиною та Чехословаччиною. Польський історик М.Войциховський, розглядаючи німецько-польські відносини в 1933–1938 рр., довів, що в травні 1938 року вони не були настільки дружніми, щоб Польща мала який-небудь вплив на Третій Рейх. Автор простежив основні етапи зовнішньої політики Польщі, акцентуючи увагу на відносинах з Югославією і Румунією, які намагалися притримуватись нейтралітету. М.Войциховський детально описав зближення між Угорщиною і Польщею, яке, на думку правлячих кіл цих країн, мало завершитися встановленням спільного кордону. Польща, вважає автор, радила угорському уряду постійно тиснути на ЧСР. Що стосується Угорщини, то вона не завжди знайомила Варшаву із своїми планами. Польський дослідник М.Козмінський розглянув польсько-угорські відносини напередодні другої світової війни. Різноманітні проблеми історії Закарпаття піднімалися в працях дослідників Чехії та Словаччини. Переважна більшість чеських і словацьких істориків справедливо вважає, що Мюнхенська конференція 29–30 вересня 1938 р. перетворилася в трагедію Чехословаччини (В.Крал, Ф.Лукеш, Р.Квачек, І.Ванат, Л.Сушко, Я.Кокошка, М.Мушинка, Т.Беднаржова). В центрі уваги істориків колишньої Югославії знаходились питання взаємовідносин між Карпатською Україною та українцями Югославії. Про це писали Р.Мизь, В.Паплацко, М.Цап, Я.Олеяр, Д.Латяк.

М.М.Вереш